

SAŽETAK

Ivo Škarić, sveuč. prof. Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 800.853:808.62, stručni članak

primljen 10. studenoga 1993., prihvaćen za tisak 3. prosinca 1993.

The Croatian Language Today

The paper discusses Standard Croatian as the language of all Croats in new political circumstances following the constitution the independent Croatian state. The author concludes that Croatian will have to undergo considerable change in order to become more easily acceptable to all the Croats.

ATRIBUTNE ODNOSNE REČENICE¹

Marija Znika

U svremenim se sintaktičkim opisima i u nas atribut promatra kao preobličeni predikat, a atribucija kao jedan od pojava oblika predikacije. Svi se atributi stoga mogu² svesti na početne sintaktičke funkcije, na imenske predikate. Tako se u novijim sintaktičkim opisima rečenica

Našao sam staru³ knjigu.

može opisati kao sklopljena od dviju ishodišnih rečenica:

1. *Našao sam knjigu.*
2. *Knjiga je stara.*

Uvjet za sklapanje tih dviju ishodišnih rečenica može se opisati ovako: imenica *knjiga* iz druge ishodišne rečenice označuje isti pojam kao i riječ *knjiga* u prvoj ishodišnoj rečenici i odnosi se na istu zbilju. Za proizvodnju atributa važno je da druga rečenica ima kao predikatno ime uvrštenu kakvu prikladnu pridjevsku riječ.

¹ Tema rada nametnula se u jesen 1992. pri ispisu potvrđenih primjera atributa i atributnih odnosnih rečenica za treće, prerađeno izdanje *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika*.

² Osim onih u kojih sintaktički ili semantički razlozi priječe takvu zamjenu i koji su stoga ili sintaktički ili semantički obavezni. Usp. R. Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU i Globus, Zagreb, 1986., str. 908.-917.; usp. i M. Znika, *Odnos atribucije i predikacije*, HFD, Zagreb, 1988., str. 97.-154.

³ Radi jednostavnosti uzimamo pridjev kao atribut, i to pridjev u neodređenom obliku. Proizvodnju atributa, preobliku atribucije prilagođenu hrvatskomu književnom jeziku prvi je u nas objavio R. Katičić u *Jezikoslovnim ogledima*, ŠK, Zagreb, 1971., str. 112.-117. Iscrpan popis i opis uvjeta pod kojima se neke riječi mogu uvrštavati kao atributi, te opis određenosti pridjeva, daje on u svojoj *Sintaksi*, str. 381.-448. Njegovi su stavovi ugrađeni i u opis atribucije u *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979. (I. izdanje) i 1990. (II. izdanje).

Kako cilj našega opisa nije stvaranje atributa, nego samo opis dalje sročnosti *po obliku*⁴ između odnosne zamjenice *koji* u atributnoj odnosnoj rečenici i imenice u glavnoj rečenici, nećemo ulaziti u elemente gramatičkoga značenja pridjeva u koje spada i mogućnost izricanja određenosti.⁵ Nećemo se stoga obazirati na *značenje* atributnih odnosnih rečenica ni na tip njihove veze s glavnom rečenicom koji se u pravopisu iskazivao dvojako: odvajanjem atributne odnosne rečenice zarezom od glavne rečenice (apozitivna funkcija atributne odnosne rečenice, naknadno objašnjenje imenice u glavnoj rečenici na koju se atributna odnosna rečenica odnosi) ili neodvajanjem od glavne rečenice (atributivna funkcija atributne odnosne rečenice, bitna odredba imenice u glavnoj rečenici i čvršća značenjska veza među njima). Izvan naše analize ostat će tako i moguća određenost⁶ ili neodređenost atributnih odnosnih rečenica.

Kad su ispunjeni spomenuti uvjeti za sklapanje dviju rečenica, može se prijeći na postupak stvaranja atributne odnosne rečenice⁷ i ona se može promatrati kao *prijelazni stupanj* u proizvodnji atributa. Odnosne se rečenice proizvode ovako: "Kad se u dvije rečenice nalazi ista imenica ili zamjenica (ne kaže se ništa ni o rodu, ni o broju ni o padežu tih imenica; primjedba M. Z.), jedna se rečenica uvrštava u drugu tako da se imenica ili zamjenica iz jedne rečenice zamijeni odnosnom zamjenicom *koji u istom rodu, broju i padežu* (kurziv M. Z.), stavi na početak rečenice, a rečenica se zatim uvrsti u drugu uz istu onu imenicu ili zamjenicu na njihovo mjesto u rečeničnom ustrojstvu."⁸ Točnost te i sličnih tvrdnji analizirat ćemo u ovom radu nešto kasnije. Tako formulirana pravila, koliko znam, nije bilo u dosadašnjim gramatikama.⁹

⁴ S. Babić, *O sročnosti općenito*, Jezik, XXXII., str. 1.-5. Autor se u tom radu služi terminom *dalja sročnost po obliku*.

⁵ U gramatičko značenje pridjeva ulaze ovi elementi: izricanje svojstva i određenosti, mogućnost neopisne komparacije, pridijevanje imenici, mogućnost izricanja triju rodova. Usp. M. Znika *Odnos atribucije i predikacije*, str. 64.-66.

⁶ Pozivajući se na E. Benvenista, D. Raguž naglašava: "Tako je, zapravo, tek atribut u određenom pridjevu ekvivalent relativnoj rečenici, a neodređeni pridjev je onda ekvivalent pridjevu u imenskom predikatu" (Jesu li *da, gdje i kako* relativni veznici, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 17, Zagreb, 1991., str. 227.).

⁷ Govoreći o uklopljenim odnosnim rečenicama koje naš jezik doduše podnosi, ali ih ipak izbjegava, T. Maretić navodi mogućnost stavljanja odnosne rečenice na početak, prije glavne rečenice i prije imenice na koju se relativna zamjenica odnosi, pa kaže: "Stavljajući ovako relativnu zamjenicu na početak rečenice, možemo i dalje poći te metnuti imenicu u isti padež u kojemu je zamjenica, premda bi upravo trebalo da imenica stoji u drugome kojem padežu; a taj tako izgubljeni padež naknađava se u glavnoj rečenici pokaznom zamjenicom ili zamjenicom trećega lica. Tako npr. mjesto: "*ruku koja može posjeći valja cjelivati*", govori se: *koja ruka može posjeći valja je cjelivati* (...) tu dakle vidimo u glavnoj rečenici zamjenički oblik je kao naknadu za akuzativ *ruku* koji je zamijenjen nominativom" (T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899.; III. izd. Zagreb, 1963., str. 479.).

⁸ *Priručna gramatika*, II. izdanje, Zagreb, 1990., str. 342., autor odjeljka M. Peti. I u I. izdanju iste gramatike postoji slična formulacija na str. 422.

⁹ Tu prvenstveno mislim na meni dostupne gramatike: T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1899., III., nepromijenjeno izdanje, Zagreb 1963.; I. Brabec -

2. Radoslav Katičić u svojoj *Sintaksi*, govoreći o preoblici atribucije, kaže samo da mjesto atributu otvara imenica¹⁰ na bilo kojoj sintaktičkoj poziciji u rečenici. A u analizi stvaranja odnosnih rečenica izričiti je: "Ako se u dvije ishodišne rečenice nađe ista imenica u istom broju (kurziv M. Z.) i ako se njezin sadržaj odnosi na isti predmet, može se jedna od njih uvrstiti u drugu kao odnosna rečenica."¹¹ Katičić je tu točno naveo *bitan minimalni* uvjet koji mora biti ispunjen da bi se uopće moglo pristupiti preoblici atribucije. Doduše, u dvije se ishodišne rečenice čak i mogu naći dvije imenice koje su istoga roda, broja i padeža, pa se odnosna zamjenica *koji* onda slaže s imenicom u glavnoj rečenici u rodu, broju i padežu, ali to je rjeđi slučaj, o čemu dalje. Isti autor u idućem odlomku veli "U zavisnoj se rečenici ona imenica pri uvrštavanju zamjenjuje odnosnom zamjenicom *koji*. Ta se zamjenica slaže u rodu, broju i padežu s imenicom koju zamjenjuje."¹² I tu R. Katičić ima pravo, to je jedino sigurno.

3. Promotrimo sada primjere atributnih odnosnih rečenica koji se navode u izabranim gramatikama da bismo vidjeli kakav je status dalje sročnosti po obliku između odnosne zamjenice *koji* u atributnoj odnosnoj rečenici i *imenice* u glavnoj rečenici. Primjeri koje navodi i sam R. Katičić u *Sintaksi* pokazuju da se odnosna zamjenica slaže s imenicom u glavnoj rečenici, uz koju se uvrštava, *obavezno u broju i rodu*, a u padežu rjeđe, kad to ustrojstvo odnosne rečenice omogućuje. Evo nekoliko primjera iz Katičićeve *Sintakse* u kojima imenica iz glavne rečenice i odnosna zamjenica stoje u različitim padežima (citiram samo za našu analizu bitne odlomke rečenica):¹³

Na putu kojim je dječak krenuo...

Knjiga koju čitaš...

Te napokon dođoše vatrogasci koje su hitno pozvali...

... dozivali djecu koja su se bila posakrivala...

Ispod kamena na kojemu sjedahu... itd.

Slične odnose pokazuju i primjeri koje, pišući o daljoj sročnosti po obliku, navodi i Stjepan Babić na str. 116:¹⁴

Nadoh u njoj čeljad koju sam znao.

Tu balavadiju koja ovdje pjeva jezikom koji smo previše dobro naučili.

- M. Hraste - S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb, 1961.; J. Hamm, *Gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*, Zagreb, 1967.; S. Pavešić i dr., *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb, 1971.; S. Težak - S. Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika*, VII., izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1992. O formulaciji u Katičićevoj *Sintaksi* bit će riječi u daljem tekstu.

¹⁰ D. Raguž poima određenost nešto šire. Po njegovu sudu nema razloga da "bi se relativnost kao sintaktički odnos među rečenicama ili dijelovima rečenica svodio samo na razinu odredbe imenske riječi..." (Jesu li *da*, *gdje* i *kako* relativni veznici, str. 220.)

¹¹ R. Katičić, *Sintaksa*, str. 180.

¹² Isto.

¹³ Isto.

¹⁴ S. Babić, *Sročnost s riječima u kojima se razlikuje oblik i broj*, Jezik, XXXII., str. 113.-118.

Druži se samo s elegantnom *ženskadijom*, s *kojom* je podosta iskusio. itd.

4. O razlozima koji utječu na izbor drugačijeg padeža odnosne zamjenice *koji* u zavisnoj rečenici od padeža imenice ili imeničke zamjenice u glavnoj rečenici bit će sada riječi.

Padež odnosne zamjenice koja povezuje zavisnu rečenicu s glavnom ovisi o padežu imenice koju ta zamjenica zamjenjuje. Padež, pak, te imenice ovisi o njezinu sintaktičkom položaju u rečenici, a taj isključuje neke mogućnosti izbora. Iz toga izlazi da se padež odnosne zamjenice u zavisnoj rečenici može razlikovati od padeža imenice u glavnoj rečenici na koju se odnosna zamjenica odnosi, može se dakle s njom *ne slagati* u padežu,¹⁵ a može se i podudarati, ako su u obje ishodišne rečenice glagoli s objektom u istom padežu. npr. u akuzativu:

Vidim *čovjeka kojega* tražite.

(← Ja vidim čovjeka.

Vi tražite čovjeka.)

ili u kojemu drugom padežu:

Nadamo se *nagradi koju* ste nam obećali.

(← Mi se nadamo nagradi.

Vi ste nam obećali nagradu.)

Ako je u glavnoj rečenici prelazni glagol, a u odnosnoj rečenici slijedi neprelazni glagol, moguće su razne kombinacije, a odnosna zamjenica zavisne rečenice uvijek je u padežu imenice za koju stoji:

Posjetili smo *prijatelja kojemu* smo darovali knjigu.

Čitali su pjesme *pjesnika kojima* su djela tek objavljena.

U navedenim primjerima nema potpune dalje kongruencije. Slaganje između odnosne zamjenice *koji* iz zavisne rečenice i imenice u glavnoj rečenici provedeno je i očito

¹⁵ Slagati se mora jedino u rodu i broju, pa se u tom smislu može govoriti i o djelomičnoj sročnosti koja nije uvjetovana morfološkim razlozima (nemogućnošću da se prikladnim morfemima izrazi gramatička kategorija padeža) jer odnosne zamjenice *koji*, *koja* i *koje* mogu izricati padež. Kao zanimljivost navodim podatak da već Ardelio Della Bella u djelu *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*, Venecija, 1728., str. 41. govori o slaganju odnosne zamjenice s antecedentom u rodu i broju. Isto i Lovro Ljubušak, *Gramatica latino-illyrica*, Venecija, 1742., str. 155. Marijan Lanosović govori o slaganju odnosne zamjenice s imenicom u glavnoj rečenici samo u rodu i broju, a padež ovisi o rečenici u kojoj odnosna zamjenica jest (*Neue Einleitung zur slavonschen Sprache*. II. izd. Osijek, 1785., str. 174.). Slično i Adolfo Weber Tkalčević (*Skladnja ilirskoga jezika*, Beč, 1859., str. 14.).

¹⁶ Padež odnosne zamjenice ovisi o padežu imenice, a on uključuje i nominativ, ako je imenica subjekt ili ako je, npr., dio imenskoga predikata:

Vidim *čovjeka koji je došao*. ← (*Čovjek je došao*.)

Ubrali smo *cvijet koji je ruža*. ← (*Cvijet je ruža*.)

samo u rodu i broju.¹⁷ Slijedi li u drugoj ishodišnoj rečenici neprelazni glagol koji zahtijeva prijedložni objekt, odnosna rečenica *neće počinjati odnosnom zamjenicom, već će počinjati prijedlogom*,¹⁸ a odnosna će zamjenica tada stajati u onom padežu koji je i njoj, kao i imenici koju je zamijenila, odredio prijedlog:

... u vlatima kroz koje je prošla tanka trčkina noga. (M. Peić)

Oni grabe svaki svojim smjerom ka onoj točki za koju drže da je zbornom mjesto. (V. Kaleb)

Traže ruke svjetlo danje, u kome bi mogle barem odijeliti noć od boli... (R. Marinković)

5. Vratimo se dijelu tvrdnje citiranom iz *Priručne gramatike* u točki 1. ovoga rada: "... jedna se rečenica uvrštava u drugu tako da se imenica ili zamjenica iz jedne rečenice zamijeni odnosnom zamjenicom koji u istom rodu, broju i padežu." Dio tvrdnje koji se odnosi na imenice točan je. Za zamjenice, vidjet ćemo, to je pravilo nužno utočniti.

Govoreći o zamjeni *zamjenica* odnosnom zamjenicom pri uvrštavanju uz *zamjenicu* u glavnoj rečenici, R. Katičić veli: "Odnosna se rečenica može uvrstiti i uz zamjenicu u glavnoj ako se u obje ishodišne rečenice nađe ista zamjenica u istom rodu i broju. Ta se zamjenica u zavisnoj rečenici pri uvrštavanju zamjenjuje odnosnom zamjenicom koji u istom rodu, broju i padežu u kojem je bila ona zamjenica koja se zamijenila."¹⁹

Jedna se imenička zamjenica tipa *ja, mi* pri uvrštavanju uz istu takvu zamjenicu u glavnoj rečenici zamjenjuje odnosnom zamjenicom *koji*. Ta se odnosna zamjenica slaže s onom imeničkom zamjenicom koju je zamijenila obavezno *samo u broju i padežu*. Zašto? Neke zamjenice razlikuju rod,²⁰ ali imeničke zamjenice tipa *ja, mi* ne mogu razlikovati rod, pa za njih pravilo o slaganju u rodu, broju i padežu ne vrijedi u cijelosti, nego samo u onom dijelu gdje se govori o slaganju u broju i padežu. Odnosna se, pak, zamjenica *koji* mora slagati s imeničkom zamjenicom tipa *ja, mi* u glavnoj rečenici *samo u broju*, a može se slagati i u padežu ako je zavisna rečenica tako strukturirana. To potvrđuju i ovi primjeri:

Ja sam *ih* čuvao u tvom imenu, *njih* koje si mi dao. (Biblija, NZ, Ivan 17,12, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.)

Blago *vama* koji sada gladujete: vi ćete se nasititi. (Isto, Luka 6. 21)

¹⁷ V. i opis sročnosti u *Priručnoj gramatici*, II. izdanje, 1990., str. 370.-373.

¹⁸ Tako je i u nekim drugim jezicima.

¹⁹ R. Katičić, *Sintaksa*, str. 187.-188.

²⁰ Jedna je od takvih zamjenica koje razlikuju rod i pokazna zamjenica *onaj*. Međutim, i ona se ponekad drugačije upotrebljava: naslanja se na generičku upotrebu imenice, kao što je imenica *čovjek* koja samo gramatički označuje muški rod, a ne i stvarni muški spol. Stoga J. Melvinger ispravno zaključuje da *onaj koji* zapravo valja razumjeti kao *onaj čovjek koji* u kojemu je ispuštena zalihosna imenica *čovjek*. To je, gramatički gledano, imenica muškoga roda, ali je upotrijebljena u generičkom značenju, pa se odnosi i na osobe ženskoga i muškog spola (*Onaj koji, onaj tko*. Jezik, XXXV., str. 103.-107.).

6. Zaključak

Analiza pokazuje da izbor padeža odnosne zamjenice u zavisnoj rečenici ovisi o padežu i sintaktičkoj funkciji imenice koju ta zamjenica zamjenjuje. Sintaktička funkcija imenice određuje joj padež. Analiza isto tako pokazuje da se o daljoj sročnosti odnosne zamjenice *koji* s imenicom u glavnoj rečenici može govoriti samo u nekoliko slučajeva:

- ako je i u glavnoj i u zavisnoj rečenici prelazni glagol.
- ako je i u glavnoj i u zavisnoj rečenici istovrstan neprelazni glagol s neizravnim objektom u istom padežu,
- ako je u obje rečenice prijedložni objekt u istom padežu.

Citirani primjeri atributnih odnosnih rečenica povezanih s glavnom rečenicom odnosnom zamjenicom *koji*, što se odnosi na *imenicu* u glavnoj rečenici, pokazuju da se u većini primjera može otkriti i opisati dalja *nesročnost* jer slaganje većinom postoji samo u *rodu i broju*. Samo se u određenim tipovima primjera može govoriti o daljoj *sročnosti* kada je očito slaganje u rodu, broju i padežu između imenice u glavnoj rečenici i odnosne zamjenice *koji* u zavisnoj rečenici.

Pri opisu zamjene *imeničkih zamjenica* odnosnom zamjenicom *koji* valja utočniti pravilo o slaganju imeničke zamjenice i odnosne zamjenice, jer imeničke zamjenice, ne imajući roda, ne mogu se ni slagati u rodu²¹ s odnosnom zamjenicom koja ih zamjenjuje. Tu je slaganje sigurno samo u broju.

Ovisno o ustrojstvu rečenice koja se uvrštava kao zavisna i o imeničkoj zamjenici u glavnoj rečenici, slaganje je odnosne zamjenice i imeničke zamjenice u glavnoj rečenici moguće i u padežu, ako to zavisna rečenica omogućuje. Stoga se pri opisu slaganja odnosne zamjenice s imeničkom zamjenicom u glavnoj rečenici može govoriti o daljoj *nesročnosti*.

SAŽETAK

Marija Znika, Zavod za hrvatski jezik, Zagreb

UDK 801.56:808.62, izvorni znanstveni članak

primljen 30. listopada 1993., prihvaćen za tisak 5. studenoga 1993.

Attributive Relative Clauses

The paper examines the relationship between the relative pronoun *koji* and its main-clause antecedent (noun or nominal pronoun).

²¹ Odnosna se zamjenica *koji* može slagati samo s rodnom imenice za koju imenička zamjenica stoji i na koju se u zbilji odnosi. Potvrđuju to i ovi stihovi:

I ja koji pišem

Srcem punim tebe

Ove čudne rime... (D. Cesarić)

/ja = čovjek, pisac.../

Ti, koja imaš ruke nevini je od mojih... (V. Parun)

/ti = žena, djevojka.../